Bauer Tamás

Tisztázandó a zavart

VISSZHANG - L. évfolyam 4. szám, 2006. január 27.

Bíró Bélával, aki észrevételeket fűzött Nemzeti zavar című decemberi cikkemhez (ÉS, 2005/50.), sok fontos dologban egyetértünk. (Korszerűtlen korszerűségek, ÉS, 2006/3.) Egyetértünk abban, hogy a szomszéd országokban élő magyarok kettős kötődésben élnek: egyfelől annak a gazdasági, szociális és politikai közösségnek a tagjai, amelyet államuk polgárai alkotnak, másfelől a magyar nyelvi és kulturális közösség tagjai. Nem "elismerem" ezt a kettős kötődést, mint azt Bíró véli, hanem állítom. Helyeslem továbbá, hogy ezt a kettős kötődést a politikai és kulturális nemzet megkülönböztetésével írjuk le. Egyetértünk, hogy ebből következően biztosítani kell, hogy a kisebbségben élő magyarok ugyanúgy hozzáférhessenek a magyar kultúra termékeihez, mint a magyar állampolgárok. (Erre irányult például az annak idején a státustörvényhez benyújtott módosító javaslatom, amely valamennyi magyarországi tévéadás műholdas továbbítását irányozta volna elő, s amelyet az akkori jobboldali többség elutasított.)

Azt is helyeslem, hogy a kisebbségben élők "más államok polgáraiként" is "teljes joggal beleszólhassanak" "a magyar politikának a kulturális közösséget érintő döntéseibe", aminek megteremthetők és meg is teremtendők az intézményei. (Csak éppen nem a kisebbségben élő magyarok magyar állampolgárságát tartom az erre alkalmas jogi formának.)

Elfogadom Bíró állítását, hogy a romániai magyarok "az együttélés okán és jogán a román kulturális közösségnek is részesei", s elhiszem neki, hogy "a magyar kisebbség túlnyomó része ma már örömmel az". Jó, hogy a helyzetet belülről ismerő Bíró egyetért velem annak lehetőségében, hogy "a határon túli magyarok asszimilálódás nélkül, az anyanyelv feladása nélkül, kulturális kötődésükről való lemondás nélkül integrálódjanak annak az országnak a politikai közösségébe, amelynek polgárai". Talán azzal is egyetértünk - más írásaiból is ez látszik következni -, hogy ez nemcsak lehetséges, de egyben kívánatos perspektíva, a cikkemben használt fogalmazás szerint a jövő útja. Nem felejtem el, hogy ez csak akkor lehetséges, ha a többségi állam elismeri a kisebbségi jogokat, meg is említem, hogy ezért a kisebbségieknek "meg kell küzdeniük", de nem foglalkozom vele bővebben, hiszen írásom nem a szomszédos államok, hanem a magyarországi pártok és kormányok politikájával foglalkozik.

Egyetértünk abban is, hogy a kisebbségben élők számára az asszimiláció vagy a kivándorlás gyakran jelenti a könnyebbik út választását. Tudom én is, hogy a román politikai osztály egésze nehezen áll rá a kisebbségi jogok elfogadására, s ez tükröződik az új kisebbségi törvény hányattatásaiban. Egyetértünk abban is, hogy "a romániai demokratikus átalakulás elsősorban a határon belüli helyzettől, a román-magyar együttműködés személyi feltételeitől és a nyugati világ (...) elvárásaitól függött".

Egyetértés van közöttünk fontos, Bíró által elméletinek tekintett vonatkozásokban is. A kulturális nemzet szerintem sem "képzelt közösség", ha ezen valamiféle üres fikciót kell érteni, hanem százezrek, milliók szívében élő realitás. Már csak azért is, mert a magyarok összetartozása - más európai nyelvi közösségekről eltérően - nem csupán nyelvi és kulturális, hanem történelmi közösség is, közös történelmi tudatra is épül.

Van látszólagos nézeteltérés, amely félreértésből származik. Amikor én azt mondom, hogy a kárpát-medencei magyarság nem egységes közösség, hanem tagolt, és ezt arra vezetem vissza, hogy a kisebbségben élő magyarok életfeltételeit nem a magyar állam törvényei, intézkedései határozzák meg, hanem annak az államnak az intézkedései, amelynek fennhatósága alatt élnek, nem képviselek semmiféle nemzetállami felfogást. Azt magyarázom ezzel, hogy a kisebbségi magyarok nem a magyarországi

gazdasági, szociális és politikai közösség, hanem a romániai, szlovákiai stb. gazdasági, szociális és politikai közösség tagjai. Ezzel összhangban hangsúlyozza helyesen Bíró, hogy "mi innen, Romániából nem szólhatunk bele a magyar politikába, és nem élvezhetjük a magyar állam társadalombiztosítás kedvezményeit sem", "ilyesmit nem is igényeltünk soha". Azért ne felejtsük el, hogy a státustörvény eredeti változata éppen ezen lépett volna túl, ha korlátozott mértékben is. Bíró nálam is tovább megy, amikor ehhez hozzáteszi, hogy ők, romániai magyarok a romániai kulturális közösségnek is részesei. Ezért, s nem valamiféle nemzetállami logika alapján állítom, hogy az "egységes magyar nemzet" kategóriája fikció. Bíró mintha az egyes részletek tekintetében maga is így gondolkodna, a következtetés levonása mintha mégis irritálná.

Bíró a jelenlegi kormánypártok politikusait "a nemzeti egység gondolatának őszinte ellenzőiként" jellemzi. Ez a kormánypárti politikusok egészére nézve aligha találó jellemzés, hiszen a kormány az alkotmányba akarja illeszteni a nemzeti összetartozás valamiféle megfogalmazását. Ami pedig az én álláspontomat illeti, én nem azt mondom, hogy ne legyen nemzeti egység, hanem azt, hogy tényszerűen nincs, és óvok attól, hogy valaki megpróbálja mégis csak létrehozni, mert ehhez olyan lépéseket kellene tenni, amelyek károkat okoznának Magyarország külkapcsolatainak és maguknak a szomszéd országokban élő kisebbségi magyaroknak. Az, amit én nemzetiségi hidegháborúnak nevezek, erre irányul.

Bíró szerint a magyar "nacionalisták" és az "antinacionalisták" között nincs különbség "a nemzetszemlélet államközpontúsága" tekintetében. Én ezt másképp látom. Az én felfogásomban a nyelvi, kulturális és a magyarok esetében történelmi közösség elválik az adott állam területén élők gazdasági, szociális és politikai közösségétől, miközben az "anyaállamnak" feladata, hogy segítse a kisebbségiek hozzájutását a közös kultúrához, és lehetővé tegye az anyaországgal való kapcsolattartást. Ebben az eddig elértnél is tágabb lehetőségeket látok a nemzetközi jogi garanciák megteremtésére - ebben volt úttörő szerepe az Antall- majd Horn-kormány által között alapszerződéseknek, amelyek ugyanakkor elismerték, hogy a kisebbségi magyarok a szomszédos országok gazdasági, szociális és kulturális közösségéhez tartoznak, s ebben nem is lehet változásra számítani vagy különösen arra törekedni. A nacionalista felfogás elutasítja az alapszerződéseket, túllép a fenti különbségtételen politikai és kulturális nemzet között, és lépésről lépésre mind több politikai és közjogi elemmel kívánja átitatni a nyelvi-kulturális összetartozást, kérdésessé téve ezzel a szomszéd országokban nehezen, de mégiscsak alakuló gazdasági, szociális és kiváltképp politikai közösséget. Ennek korábbi kísérlete volt a státustörvény és a Magyar Állandó Értekezlet, újabb formája pedig a kettős állampolgárság lenne. Nem látom eléggé tisztán, hogy Bíró ebben a dilemmában melyik felfogást képviseli.

Az 1989-et követő átalakulás tragikus konfliktusai nemcsak úgy írhatók le, hogy a nacionalisták indokolatlanul azonosítják a nemzetet az állammal, hanem ezzel egyenértékű módon úgy is, hogy nem tették meg a különbséget a nyelvi-kulturális, illetve gazdasági-szociális-politikai közösségek között. Olyan helyzetet teremtettek, amikor például a szerb nyelvi-kulturális közösség tagjainak a horvát politikai közösségben, az albán nyelvi-kulturális közösség tagjainak a kisjugoszláv politikai közösségben stb. egyszerűen nem maradt helye. A finn-svéd vagy dél-tiroli megoldás lényege éppen ennek a kettősségnek az általános elfogadása. A kettősség elfogadása stabilizál és nyugalmat teremt, a nyelvi-kulturális, illetve gazdasági-szociális-politikai elem összemosása viszont konfliktust szül és destabilizál.

Ami mármost a magyar politikai osztály kettéhasadását illeti, azt legalább két évszázadra visszanyúló valóságos nézetkülönbségek váltották ki. Ezekre éles szemmel mutatott rá a hetvenes-nyolcvanas években Szabó Miklós, másfél évtizeddel ezelőtt pedig az új reformkort az új Horthy-korral szembeállító emlékezetes cikkében Tamás Gáspár Miklós. Ezek a nézetkülönbségek a nemzeti kérdés eltérő megközelítése mellett a magyar történelem, a gazdasági és szociális problémák hosszú sorára kiterjednek. Nem arról van szó tehát, hogy irracionális, zsigeri szembenálláshoz teremtenének mesterségesen ideológiát: a szembenállás az álláspontok eltéréséből következik. Értelmes diskurzus a másik álláspontjának megismerése, higgadt átgondolása és tiszteletben tartása mellett a vitakérdések tisztázásától és nem megkerülésétől remélhető.

Bauer Tamás